

ОСОБЛИВОСТІ АРГУМЕНТУВАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ (до характеристики методологічних підходів)

Т. ДУДАШ

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та філософії права
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)*

Правоаргументувальна діяльність є актуальним предметом дослідження з огляду на те, що вона пронизує всі сфери юридичного регулювання. На розуміння правової аргументації, що втілилася у формуванні низки методологічних підходів до нього, вплинув розвиток підходів до розуміння будь-якої аргументації. В Україні, яка входила до складу Радянського Союзу, аж до початку XXI ст. домінував, як відомо, переважно формально-логічний (дедуктивістський) підхід до дослідження аргументації [1]. Натомість, у західних країнах на основі вже неформальної логіки сформувалася окрема (відносно самостійна) теорія аргументації. Тому є нагальна потреба досліджувати правове аргументування (як різновид діяльності) та правову аргументацію (як результат такої діяльності, втілений у сукупності чи системі аргументів) у загальнотеоретичному напрямі з урахуванням напрацювань неформальної логіки. На окреме дослідження заслугоує аргументувальна діяльність Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд), яку він здійснює у процесі тлумачення та застосування

Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція).

Результат такої діяльності Суду містять його рішення, які мають подвійну юридичну природу – і правотлумачного, і правозастосовного акта. Як і будь-який суд, ЄСПЛ виконує обов'язок умотивовувати свої рішення, зазначивши його підстави. Ба більше, рішення Суду у багатьох випадках є зразком викладення фактів у справі та структурування й обрання прийнятних аргументів. Як зазначено у дослідженнях аргументувальної діяльності Суду, її вагомість обумовлена тим, що: 1) ЄСПЛ охоплює всю Європу у такій важливій сфері, як права людини; 2) Суд Європейського Союзу (далі – ЄС) використовує ті самі моделі аргументування, що й ЄСПЛ; 3) те, що триває процес приєднання ЄС до Конвенції, ще більше посилить значущість моделей аргументування ЄСПЛ; 4) Міжамериканська та Африканська регіональні угоди про захист прав людини запровадили суди, подібні за своєю структурою до ЄСПЛ, котрі використовують подібні до нього формулювання та моделі аргументування;

5) окремі конституційні суди використовують дискурсні висловлювання, подібні до тих, що їх використовує ЄСПЛ [2, 23].

Підходи до розуміння правової аргументації. Для з'ясування особливостей правового аргументування та аргументації ЄСПЛ необхідно насамперед виробити певні методологічні положення для відповідного аналізу. Для цього знадобляться положення загальної теорії аргументації та теорії правової аргументації, розроблені у працях таких науковців, як Ф. Ван Ємюрен [3], Ю. Габермас [4, 26], К. Тіндаль [5, 3–4], Л. Бермеджо-Луку [6, 3], Е. Фетеріс [7, 10–15] та ін. Взагалі кажучи, дослідження правової аргументації може мати філософський, теоретичний, емпіричний та аналітичний компоненти (рівні). Філософський компонент обумовлений концепцією раціональності, до якої схиляється дослідник («геометричною» — аргументація створена на безспірній основі й у логічно досконалий спосіб; «антропологічною» — аргументація ґрунтується на тому, що вважають раціональним члени певної комунікативної спільноти; «критичною» — аргументація заснована на систематичній перевірці прийнятності усіх аргументувальних кроків). Та чи інша концепція раціональності обумовлює теоретичну модель аргументування (відповідно, логічну (спрямована на напрацювання універсальних стандартів оцінки того, чи аргументація гарантує, що точка зору, яку відстоюють, є правильною, якщо є правильними засновки), риторичну (виявляє ті властивості аргументувального дискурсу, котрі відіграють життєво важливу роль у переконанні аудиторії в прийнятності певної точки зору, і залежить від контексту аргументування) чи діалектичну/діалогічну (діалектичної процедури для систематичної перевірки прийнятності певної точки зору, у якій (процедурі) відбувається обмін аргументами й критичними відповідями за пра-

вилами діалектичної дискусії)). Остання, у свою чергу, є основою відбору фактів для дослідження аргументувальної діяльності [3, 9].

Е. Фетеріс звернула увагу на ще один методологічно важливий момент у дослідженні правової аргументації. Вона погоджується з іншими дослідниками правової аргументації (зокрема з Р. Алексі та Н. МакКорміком) і розмежовує поняття «контекст виявлення» («*context of discovery*») та «контекст виправдання» («*context of justification*»). Контекст виявлення стосується процесу пошуку правильного рішення, а контекст виправдання стосується виправдання рішення та стандартів оцінки, які використовують в оцінюванні рішення [7, 10]. Це положення, гадаємо, є методологічно важливим для дослідження правової аргументації з огляду на те, що не всі підходи однаковою мірою є придатними для дослідження аргументації в «контексті виявлення» та в «контексті виправдання».

Усі названі вище дослідники — з огляду на зазначене методологічне підґрунтя — ведуть мову про три підходи до дослідження та розуміння загальної аргументації — логічний, риторичний та діалектичний. У своїй праці з розвитку теорій правової аргументації Е. Фетеріс також говорить про три підходи до дослідження й розуміння правової аргументації — логічний, риторичний та діалогічний (що є синонімом до діалектичного у значенні, вжитому Ф. Ван Ємюреном, — в основі цього підходу є дискусія). До логічного підходу вона включає ті теорії, які ґрунтуються на системах логіки силогізмів, предикативної, деонтичної, логіки висловлювань та діалогічної логіки (Т. Бенч-Капон, Дж. Фулда, Г. Йошино та ін.).

Крім того, до логічних підходів (хоча й не у суто дедуктивістському напрямі) тяжіють концепції правової аргументації Н. МакКорміка та Р. Дворкіна [8, 377–402]. До риторичного, що ґрун-

тується на змісті аргументів та залежності їхньої прийнятності від контексту, крім риторики (Х. Перельман та його послідовники — М. Манелі, Дж. Макау, Дж. Шуц; С. Тулмін і його послідовники — К. Снідейкер, М. Генкет та П. Ван ден Гувер, входить і топічний підхід (Т. Вівер)). Він виходить із того, що аргументи потрібно шукати з-поміж загально визнаних точок зору, які можуть переконати аудиторію, прикладами ж правових топів слугують правові принципи справедливості, рівності тощо.

А діалогічний підхід, у якому правову аргументацію розглядають під кутом зору процедури дискусії, у якій правову позицію відстоюють відповідно до певних правил критичної дискусії, у свою чергу, включає теорії/концепції правової аргументації таких дослідників, як А. Аарніо, Р. Алексі, Р. Печеніка. У межах діалогічного підходу Е. Фетеріс виокремлює прагма-діалектичний підхід, до якого відносить себе та інших представників нідерландської школи правової аргументації — Г. Янсена, Г. Клустеріуса та Дж. Плага [7, 15–21].

На відміну від позиції зазначених вище дослідників, яка ґрунтується на чіткій й переконливій методологічній основі, інші варіанти виокремлення підходів до розуміння й дослідження правового аргументування та аргументації, не є цілком переконливими (такі варіанти запропоновані у працях Р. Алексі [9, 446–456], М. Атієнзи [10, 51–52], Є. Стельмаха та Б. Брожека [11, 145], М. Козюбри [12, 4–8], В. Кістяника [13, 20–22], К. Каргіна [14, 6–12, 24–25]).

Види правового аргументування та правової аргументації. Правове аргументування та правову аргументацію можна класифікувати за різними критеріями. Чи не найретельніше до питання про класифікацію правової аргументації підійшов П. Рабінович, запропонувавши вирізняти її за 12 різними критеріями [15, 15–16].

Наголосимо, що правову аргументацію та правове аргументування можна класифікувати й за іншими критеріями. Важливе методологічне значення для дослідження прояву підходів до розуміння і дослідження правового аргументування й аргументації у практиці ЄСПЛ має критерій класифікації *за підходами до розуміння і дослідження правового аргументування*, що дозволяє виокремити логічну, риторичну та діалектичну правову аргументацію й аргументування. Більше того, цей класифікаційний критерій є важливим і з огляду на те, що дозволяє поставити питання про питому вагу видів правового аргументування й аргументації (логічного, риторичного та діалектичного) у різних сферах юридично-регулятивної діяльності (правотворчій, правозастосовній, правотлумачній). Відповідь на це питання потребує детального аналізу кожної зі сфер юридично-регулятивної діяльності крізь призму аргументувальних процесів, котрі у ній здійснюються, що неодмінно становитиме предмет подальших досліджень. При першому ж наближенні зазначимо, що питома вага різних видів аргументування є різною на різних стадіях правотворчості, правозастосування і правотлумачення. Наприклад, стосовно правотворчості, на стадії розроблення проекту джерела права важливим є логічне аргументування, яке може і не набути об'єктивування, але слугує основою складання нормопроекту. На стадії прийняття проекту у процесі його обговорення «вмикають» діалектичне та риторичне аргументування. Аргументування у правотворчості здійснюють у «контексті виявлення», тобто для пошуку оптимального правового регулювання.

У процесі правозастосування, насамперед судового, на стадіях, що передують ухваленню рішення у справі та оформленню його в акті застосування права, встановлення юридично значущих фактів та пошуку норми чи норм, котрі

треба застосувати, можуть «вмикати» як логічне, так і риторичне й діалектичне аргументування. Логічне аргументування застосовують у так званих «легких справах», у яких засобів формальної логіки достатньо, аби застосувати норму до фактів. «Важка справа» не може бути вирішена засобами формальної логіки, а потребує використання, зокрема, засобів аналогії, неklasичної логіки, соціальних аргументів, аргументів з наслідків, з прикладу та ін. Для правозастосування у таких справах крім логічного аргументування застосовують ще й діалектичне та риторичне аргументування: діалектичне аргументування здійснюють у змагальному процесі, у якому сторони представляють аргументацію своєї позиції, можуть змінювати її під впливом аргументації протилежної сторони, а правозастосувач, заслухавши аргументи сторін як щодо фактів, так і щодо права, виробляє власну аргументацію стосовно того, які факти є юридично значущими та які норми (норму) потрібно застосувати. Це стадія «контексту виявлення» — пошуку правильного рішення у процесі аргументування. На стадіях ухвалення рішення у справі та оформлення його у правозастосовному акті правозастосувач об'єктивує своє правове аргументування у правову аргументацію, створюючи мотивацію рішення у справі, з якої прямо має випливати резолютивна частина рішення. Ці стадії є стадіями «контексту виправдання» — виправдання правильності, прийнятності й переконливості аргументації у рішенні правозастосувача.

У процесі правотлумачення — з'ясування та роз'яснення — домінує логічне аргументування вибору того чи іншого варіанта тлумачення норми права з риторичним аргументуванням (у перельманівському розумінні риторичного підходу як такого, що приділяє особливу увагу змісту аргументів та залежності їхньої переконливості від

контексту — хто і для чого здійснює аргументування у правотлумаченні). У процес офіційного тлумачення-роз'яснення «підключене» й діалектичне аргументування, адже таке тлумачення здійснюють у певному процесуальному порядку, де неодмінно відбувається обмін аргументами у процесі раціональної дискусії. Тобто у тлумаченні-з'ясуванні логічне й риторичне аргументування використовують у «контексті виявлення», а для офіційного тлумачення-роз'яснення придатне ще й діалектичне аргументування, яке використовують у «контексті виправдання».

Прояв підходів до розуміння й дослідження правової аргументації в аргументувальній діяльності Суду.

Для того аби з'ясувати прояв підходів до розуміння й дослідження правової аргументації у діяльності ЄСПЛ, необхідно відповісти на запитання: яка питома вага логічного, діалектичного та риторичного видів правового аргументування й аргументації у правозастосуванні й правотлумаченні ЄСПЛ? Про питому вагу різних видів правового аргументування можна вести мову з огляду на стадії правозастосування Суду, а про питому вагу видів правової аргументації — з урахуванням тих аргументів, які будує ЄСПЛ.

Правозастосовна діяльність ЄСПЛ має свою специфіку як з огляду на здійснення і тлумачення ним Конвенції крізь призму своєї практики, так і з урахуванням того, що для її застосування він враховує положення національного та міжнародного права, які стосуються справи. Це, насамперед, впливає на стадію встановлення юридично значущих фактів та пошуку норми права, яку треба застосувати. З огляду на те, що зазвичай процедура розгляду справ у ЄСПЛ є письмовою, у ній можна чітко простежити обмін аргументуванням кожної зі сторін, що неодмінно включає діалектичне правове аргументування — процедури дискусії, у якій

правову позицію відстоюють відповідно до певних правил критичної дискусії, якими слугують правила розгляду справи Суду. Тому не випадково аргументування під час правозастосування ЄСПЛ, втілене у тексті його рішення, називають «структура дискурсу в ЄСПЛ» [2, 23]. Нерідко Суд, який, до речі, у цій ситуації виступає у ролі правової аудиторії у перельманівському розумінні¹, доводиться оцінювати правдоподібність фактів у ситуації, коли версії подій держави-відповідача та заявника не збігаються, й аргументувати, якій саме версії слід віддати перевагу (див., наприклад, пункти 9–14 рішення Суду у справі від 26 липня 2012 р. «*Savitskyu проти України*»). У таких ситуаціях, якщо доказова аргументація виявиться непридатною, Суд може застосувати риторичний підхід, оцінивши зміст та переконливість аргументів кожної зі сторін щодо фактичних обставин.

У правозастосуванні ЄСПЛ до пошуку норми Конвенції, яку треба застосувати, додано пошук — висловлюючись термінологією Суду — загального принципу (*general principle*) тлумачення й застосування, який вироблений у його практиці. Саме заявник у заяві до Суду надає аргументацію того, чому вона є прийнятною для розгляду ЄСПЛ, які саме статті Конвенції, на його думку, порушені і чому, зазначаючи те, що Суд називає загальними принципами, а також норми національного права, міжнародних договорів та будь-які інші положення ненормативного характеру, які стосуються конкретної справи (доповіді, аналітичні звіти, прикінцеві зауваження, експертні висновки тощо; див., наприклад, пункти 55–79 рішення Суду у справі від 15 травня 2012 р. «*Kaverzin проти України*»). Держава-відповідач зазвичай заявляє та надає аргументацію того, що заява є непринятною і безпідстав-

ною з огляду на національне право, адміністративну та судову практику та практику Суду. ЄСПЛ оцінює переконливість і прийнятність аргументації сторін, надаючи своє власне аргументування щодо прийнятності та щодо ймовірного порушення Конвенції через застосування загальних принципів до тієї справи, яку він розглядає, зв'язуючи юридично значущі факти з правом шляхом побудови різноманітних за формою та змістом аргументів. З огляду на зазначене, у практиці ЄСПЛ визначальними можна вважати саме діалектичне та риторичне правове аргументування, у яких критеріями доладності слугують прийнятність і переконливість аргументації.

Через специфіку правозастосування і правотлумачення ЄСПЛ, а саме через необхідність застосовувати Конвенцію крізь призму фактів у справі, практики Суду, національного та міжнародного права й практики, інших документів, які стосуються справи, логічне правове аргументування, насамперед у його формально-логічному варіанті, не є визначальним в аргументувальній діяльності ЄСПЛ. Виняток становлять хіба що так звані «клонові» справи, у яких Суд не наводить аргументування, а лише зазначає, у яких попередніх аналогічних, чи навіть ідентичних, справах воно міститься. У таких справах формальному застосуванню підлягає ціла аргументувальна конструкція. Зрештою зауважимо, що таке співвідношення видів правового аргументування стосується як «контексту виявлення» — становлення юридично значущих фактів та пошуку норм і принципів, які треба застосувати. На стадіях ухвалення рішення у справі та оформлення його у рішенні ЄСПЛ останній об'єктивує своє правове аргументування у правову аргументацію, створюючи мотивацію рішення у справі, з якої

¹ Правова аудиторія, згідно з Х. Перельманом, може бути трьох типів: 1) сторони спору; 2) фахівці-юристи; 3) громадськість; а всі три вони разом становлять уявну аудиторію, яка є наріжним каменем розумності для судді (*the touchstone of reasonableness for the judge*) [16].

прямо впливає резолютивна частина рішення. Ці стадії є стадіями «контексту виправдання» — виправдання правильності, прийнятності й переконливості аргументації у рішенні Суду. Ми бачимо результат аргументування в аргументації суду, що міститься у таких структурних частинах його рішень, як «Оцінка Суду». Така аргументація може бути як логічною, так і риторичною правовою аргументацією. Продемонструємо це на прикладах аргументації Суду.

Для цього звернемося до спеціальних досліджень аргументувальної діяльності ЄСПЛ, автори яких намагалися встановити, які ж аргументувальні конструкції (схеми) найчастіше будує Суд. Автори дослідження проаналізували 45 рішень, ухвалених у 2006 р., відштовхуючись від 25 аргументувальних схем, які запропонував Д. Волтон, не ставили питання про їхню видову належність та допускали певний відсоток помилок, що пов'язані зі складністю ідентифікації схем аргументування [2]. Щоправда, у вказаному дослідженні немає прикладів використання аргументів із конкретних рішень Суду, тому у цій статті ми підібрали такі приклади для ілюстрацій різних аргументувальних конструкцій.

Основним аргументом з-поміж тих, які будує Суд, розглядаючи кожну справу, є «аргумент зі встановленої норми» (19,6 %). Він будує відповідну аргументувальну конструкцію, підтверджуючи або спростовуючи аргумент заявника про порушення певної норми Конвенції. Другою за важливістю аргументувальною конструкцією Суду автори дослідження вважають «аргумент із прецеденту» (6,1 %), особливістю якого є те, що його використовують саме для об'єктивування результату тлумачення Конвенції у процесі правозастосування. Її Суд застосовує у поєднанні з аргументами зі встановленої норми, з огляду на те, що саме прецедент встановлює прави-

ло (загальний принцип (*general principle*), який застосовує Суд) (див., наприклад, пункти 131–162 рішення Суду у складі Великої палати у справі від 16 червня 2015 р. «*Delfi AS проти Естонії*»). Ще однією аргументувальною конструкцією, яку використовує Суд у поєднанні з аргументом зі встановленої норми, є так званий «аргумент вербальної класифікації» (4,7 %), який дозволяє з'ясувати межі дії конвенційної норми та можливість її застосування до фактів у конкретній справі. Прикладом її використання є кваліфікація жорстокого поводження як катування шляхом встановлення ознак такого поводження з огляду на факти у справі. Щоправда, така конструкція є значною за обсягом, а її складові можуть бути далеко одне від одного у тексті рішення Суду (див., наприклад, пункти 119–125 рішення Суду у справі від 15 травня 2012 р. «*Kaverzin проти України*»). Наступною аргументувальною конструкцією, яку застосовує Суд, є «аргумент з позиції знання». У практиці ЄСПЛ вона набула форми «доктрини свободи розсуду держави» і втілює певний моральний і культурний релятивізм у застосуванні прав людини — органи влади можуть краще оцінити те, що є прийнятним для певного суспільства і як краще впроваджувати права людини у конкретній країні та культурному середовищі. Зазвичай цей аргумент також застосовують разом із «аргументом зі встановленої норми», бо «доктрина свободи розсуду» давно є одним із загальних принципів тлумачення і застосування різних норм Конвенції (ці аргументувальні конструкції Суд використав у пунктах 131–162 вже згаданого рішення у справі «*Delfi AS проти Естонії*»).

Крім зазначених аргументувальних конструкцій, ЄСПЛ застосовує ще такі: аргумент зі знаку — 7,9 % (якщо представники держави затримують здорову особу, яку згодом знаходять мертвою,

на державу покладається обов'язок надати правдоподібне пояснення щодо причин настання смерті; див., наприклад, пункти 72–78 рішення Суду у справі від 23 червня 2011 р. «*Matushevskyy and Matushevska protiv Ukraini*»), аргумент з прикладу — 5,2 % (Суд наводить приклад справи з практики Міжамериканського суду з прав людини як аргумент; пункти 94, 95, 138 рішення Суду у справі від 6 червня 2013 р. «*Sabanchiyeva and Others protiv Rosii*»), аргумент з наслідків — 8,2 % (оцінюючи, чи було втручання у право на повагу до приватного життя заявника, Суд зазначив, що внаслідок заборони поховати тіло родичів і знати місце поховання назавжди розривався зв'язок між заявниками та місцем розташування останків їхніх загиблих родичів; п. 138 згаданого рішення Суду у справі «*Sabanchiyeva and Others protiv Rosii*») та аргумент з аналогії — 21,6 % (стосується у практиці Суду порівняння правового регулювання того чи іншого питання у різних державах — учасниках Конвенції — наприклад, у справі «*Parrillo protiv Italii*» (пункти 177–179 рішення Суду у складі Великої палати від 27 листопада 2015 р.) Суд порівнював, які держави законодавчо дозволяють, а які забороняють передачу людських ембріонів для наукових досліджень, вирішуючи ймовірність порушення ст. 8 Конвенції у зв'язку з такою заборонаю в Італії). Перелік зазначених аргументувальних конструкцій, які використовує ЄСПЛ, не є вичерпним.

За результатами дослідження того, які саме методологічні підходи до розуміння та дослідження правової аргументації й аргументування можна простежити у практиці ЄСПЛ, можна дійти таких висновків.

1. Методологічні положення загальної теорії аргументації дають підстави для виокремлення трьох підходів до розуміння й дослідження правової аргументації, що й до дослідження аргументації загальної, а саме: логічного, риторичного й діалектичного/діалогічного. Критерієм виокремлення саме цих трьох підходів є якісно відмінні концепції раціональності та теоретичні моделі аргументації, що лежать в їхній основі. Крім того, для них властиві свої власні емпірична, аналітична й практична складові. І кожен із них все одно зорієнтований на дослідження «контексту виявлення» (аргументування), або ж «контексту виправдання» (аргументації).

Ці підходи послуговуються різними стандартами (критеріями) доладності (*soundness*)¹ аргументації. Для логічного підходу таким критерієм слугує лише істинність (правильність) аргументації. Для риторичного — винятково переконливість аргументації. Для діалектичного (діалогічного) — прийнятність аргументації для сторін. Хоча ці стандарти не виключають один одного і можуть поєднуватися у конкретних аргументувальних ситуаціях, зокрема і в аргументувальній діяльності ЄСПЛ.

2. Від підходів до розуміння й дослідження правової аргументації та правового аргументування необхідно відрізнити види правової аргументації та аргументування. Останні є результатом логічної операції класифікування, яку можна здійснювати за різними критеріями та яка дозволяє поглибити розуміння змісту й обсягу понять про правове аргументування та правову аргументацію. Одним із методологічно важливих критеріїв класифікації є саме підхід до розуміння і дослідження правового аргументування та аргументації,

¹ Вважаємо, що українське слово «доладність» найточніше відповідає англійському «*soundness*»; значення першого: 1) який приємно, красиво звучить; 2) такий, що відповідає певним вимогам [17]. Англійська терміносполука «*soundness of argumentation*» позначає родові поняття щодо понять правильності, переконливості та прийнятності аргументації у логічному, риторичному та діалектичному підходах відповідно. Тому її переклад як доладність аргументації — відповідність аргументації певним вимогам — різним у різному із зазначених підходів вважаємо найточнішим.

за яким можна виокремити логічну, риторичну та діалектичну (діалогічну) аргументацію й аргументування. Завдяки цьому класифікаційному критерію можна поставити питання про питому вагу різних видів аргументації й аргументування у різних сферах юридично-регулятивної діяльності — у правотворчості, правозастосуванні та правотлумаченні. Логічне аргументування й аргументація домінують на стадії розроблення проекту джерела права у правотворчості, тлумачення-з'ясування — у правотлумаченні та при вирішенні так званих «простих справ» на стадії встановлення юридично значущих фактів та пошуку норми, котру треба застосувати у судовій правозастосовній діяльності. Риторичне аргументування й аргументацію, що особливо увагу приділяють змісту аргументів та залежності їхньої прийнятності від контексту, використовують на стадії обговорення проекту джерела права у правотворчості, тлумачення-роз'яснення — у правотлумаченні та на стадії встановлення юридично значущих фактів і пошуку норми, котру треба застосувати у судовій правозастосовній діяльності. Діалектичне правове аргументування можуть використовувати на стадії обговорення проекту джерела права у процесі правотворчості; неодмінно застосовують у судовому правозастосуванні на стадії встановлення юридично значущих фактів та пошуку норми, котру треба застосувати, а також в офіційному тлумаченні норм права.

3. На жаль, прихильники різних підходів до розуміння й дослідження правової аргументації, насамперед зарубіжні, зазвичай не пропонують визначення процесу та результату аргументування крізь призму певного підходу. З огляду на важливість чіткого розмежування цих підходів для подальшого дослідження правової аргументації, спробуємо запропонувати відповідні визначення. Згідно з логічним підходом *правове аргументування* — це мовне

обґрунтування (мотивування) шляхом доведення через наведення аргументів (доводів) щодо певного юридично значущого питання відповідно до логічних правил істинності. *Правова аргументація* — це система аргументів, використаних для доведення певного юридично значущого питання відповідно до логічних правил істинності.

Відповідно до риторичного підходу *правове аргументування* — це спосіб впливу на правову аудиторію шляхом застосування комунікаційних та взаємодійних засобів, переконливість яких залежить від контексту аргументувальної ситуації, у якій здійснюють аргументувальний дискурс щодо юридично значущих питань. *Правова аргументація* — це результат такого впливу, втілений у системі аргументів, побудованих з метою переконання правової аудиторії у процесі аргументувального дискурсу в підставності точки зору щодо певних юридично значущих питань.

Згідно з діалектичним (діалогічним) підходом *правове аргументування* — це форма раціональної комунікації декількох суб'єктів — носіїв незбіжних оцінок (інтерпретацій) для досягнення у процесі взаємної дискусії консенсусу щодо прийнятності юридично значущих висновків. *Правова аргументація* — це результат цього процесу, тобто досягнутий внаслідок такої дискусії консенсус щодо прийнятності юридично значущих питань. Тут засобами (інструментами) також слугують аргументи, але на перший план виходять не вони, а власне раціональний дискурс та його правила (що і відображено у сформульованих дефініціях).

4. У практиці ЄСПЛ як практичній діяльності з правового аргументування у процесі правозастосування і правотлумачення можна простежити такі види правового аргументування, як діалектичне, риторичне та логічне. На стадії встановлення юридично значущих фактів та пошуку права, яке необхідно

застосувати у справі, домінують діалектичний та риторичний підходи, а на стадіях прийняття та оформлення рішення — риторичне правове аргументування у поєднанні з логічним, що втілене у відповідній аргументації. Водночас на стадіях встановлення юридично значущих фактів та пошуку права Суд здійснює правове аргументування у «контексті виявлення», а на стадіях прийняття та оформлення рішення — у «контексті виправдання», що й обумовлює різне співвідношення підходів до аргументування.

5. Результати аргументувальної діяльності ЄСПЛ втілені в аргументації його рішень. Використані Судом види правового і позаправового аргументування впливають на зміст аргументів (аргументувальних конструкцій, схем) як засобів аргументування, які він застосовує. Аргументувальні конструкції, які використовує Суд,

стали предметом емпіричного дослідження, проведеного в Бельгії у 2007–2009 рр. Крім «аргументів зі встановленої норми», ЄСПЛ використовує такі аргументи, як «аргументи з прецеденту», «аргументи з вербальної класифікації», «аргументи з аналогії», «аргументи з наслідків», «аргументи з прикладу», «аргументи зі знаку» та ін. Використання такого різноманіття аргументувальних схем підтверджує, що в аргументувальній діяльності Суду домінує риторичний вид правового аргументування. Адже саме це дозволяє не обмежуватися використанням дедуктивних аргументів, доказовою аргументацією, а використовувати й так звані презумпційні аргументи, недоказові аргументи. Хоча важливе значення теж зберігають і логічне та діалектичне правове аргументування.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Гончаров А. Ю. Логіка і теорія аргументації: формальний і неформальний підходи : дис. ... канд. філос. наук. — К., 2003. — 174 с.
2. Mochales Palau R., Ieven A. Creating an argumentation corpus: do theories apply to real arguments? A case study on the legal argumentation of the ECHR // Proceedings of the Twelfth International Conference on Artificial Intelligence and Law (ICAIL 2009). — Barcelona, 2009 (8–12 June 2009). — P. 21–30.
3. *Handbook of Argumentation Theory* / Frans H. van Eemeren, Bart Garssen, Erik C. W. Krabbe, A. Francisca Snoeck Henkemans, Bart Verheij, Jean H. M. Wagemans. — Dordrecht, 2014. — 991 p.
4. Habermas J. The theory of communicative action. — Boston, 1984. — Vol. I: Reason and the rationalization of society / trans: T. McCarthy. — 562 p.
5. Tindale C. W. Acts of arguing: A rhetorical model of argument. — Albany ; NY, 1999. — 245 p.
6. Bermejo-Luque L. *Giving Reasons. A Linguistic-Pragmatic Approach to Argumentation Theory* // Argumentation Library. — 2011. — № 20.
7. Feteris E. Fundamentals of Legal Argumentation: A Survey of Theories on Justification of Judicial Decisions // Argumentation Library. — 1999. — Vol. 1. — 225 p.
8. La Torre M. Theories of Legal Argumentation and Concepts of Law. An Approximation // Ratio Juris. — 2002. — Vol. 15. — № 4. — P. 377–402.
9. Алекси Р. Юридическая аргументация как рациональный дискурс / пер. с нем. М. В. Антонова // Российский ежегодник права. — 2008. — № 1. — С. 446–456.
10. Щербина О. Ю. До питання про розуміння аргументації у логіко-юридичних дослідженнях // Гуманітарні студії. — 2014. — Вип. 21. — С. 45–53.
11. Stelmach J., Brożek B. Methods of Legal Reasoning // Law and Philosophy Library. — 2010. — Vol. 78. — 236 p.
12. Козюбра М. І. Моделі (типи) юридичної аргументації // Наукові записки НаУКМА. — 2013. — Т. 144–145. — С. 3–8. — (Серія «Юридичні науки»).
13. Кістяник В. І. Правова аргументація: сучасні підходи до її розуміння в зарубіжних дослідженнях // Наукові записки НаУКМА. — 2012. — Т. 129. — С. 20–22. — (Серія «Юридичні науки»).
14. Каргин К. В. Понятие и элементы юридической аргументации : моногр. — Н. Новгород, 2011. — 68 с.
15. Рабинович П., Дудаш Т. Правова аргументація: терміно-поняттєвий інструментарій дослідження // Вісник НАПРН України. — 2016. — № 2. — С. 8–20.
16. Perelman Ch. Logika prawnicza. Nowa retoryka [Legal Logic. New Rhetoric]. — Warszawa, 1984. — 239 p.
17. Доладний [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://lcorp.ulif.org.ua/ExplS/>.

REFERENCES

1. Honcharov A. Iu. Lohika i teoriia arhumentatsii: formalnyi i neformalniy pidkhody [Logic and theory of the argument: formal and informal approaches], Kyiv, 2003, 174 p.
2. Mochales Palau R., Ieven A. Creating an argumentation corpus: do theories apply to real arguments? A case study on the legal argumentation of the ECHR, *Proceedings of the Twelfth International Conference on Artificial Intelligence and Law (ICAIL 2009)*, Barcelona, 2009 (8–12 June 2009), pp. 21–30.
3. Handbook of Argumentation Theory, Dordrecht, 2014, 991 p.
4. Habermas J. The theory of communicative action, Boston, 1984, vol. I, 562 p.
5. Tindale C. W. Acts of arguing: A rhetorical model of argument, Albany; NY, 1999, 245 p.
6. Bermejo-Luque L. Giving Reasons. A Linguistic-Pragmatic Approach to Argumentation Theory, *Argumentation Library*, 2011, no. 20, 220 p.
7. Feteris E. Fundamentals of Legal Argumentation: A Survey of Theories on Justification of Judicial Decisions, *Argumentation Library*, 1999, vol. 1, 225 p.
8. La Torre M. Theories of Legal Argumentation and Concepts of Law. An Approximation, *Ratio Juris*, 2002, vol. 15, no. 4, pp. 377–402.
9. Aleksi R. Yuridicheskaya argumentatsiya kak ratsionalnyy diskurs [Legal argument as rational discourse], *Rossiyskiy ezhegodnik prava*, 2008, no. 1, pp. 446–456.
10. Shcherbyna O. Iu. Do pytannya pro rozuminnia arhumentatsii u lohiko-iurydychnykh doslidzhenniakh [To a question of understanding of the argument in logiko-legal researches], *Humanitarni studii*, 2014, Issue 21, pp. 45–53.
11. Stelmach J., Brozek B. Methods of Legal Reasoning, Law and Philosophy Library, 2010, vol. 78, 236 p.
12. Koziubra M. I. Modeli (typy) iurydychnoi arhumentatsii [Models (types) of the legal argument], *Naukovi zapysky NaUKMA*, 2013, vol. 144–145, pp. 3–8.
13. Kistianyk V. I. Pravova arhumentatsiia: suchasni pidkhody do її rozuminnia v zarubizhnykh doslidzhenniakh [Legal argument: modern approaches to her understanding in foreign researches], *Naukovi zapysky NaUKMA*, 2012, vol. 129, pp. 20–22.
14. Kargin K. V. Ponyatie i elementy yuridicheskoy argumentatsii [Concept and elements of the legal argument], NizhniyNovgorod, 2011, 68 p.
15. Rabinovych P., Dudash T. Pravova arhumentatsiia: termino-poniattievyi instrumentarii doslidzhennia [Legal argument: conceptual tools of a research], *Visnyk NAPrN Ukrainy*, 2016, no. 2, pp. 8–20.
16. Perelman Ch. Logika prawnicza. Nowa retoryka [Legal Logic. New Rhetoric], Warszawa, 1984, 239 p.
17. Doladnyi [Folding]. Available at: <http://lcorp.ulif.org.ua/ExplS/>.

Дудаш Т. І. Особливості аргументування рішень Європейського суду з прав людини (до характеристики методологічних підходів)

Анотація. У статті схарактеризовано основні методологічні підходи до розуміння й дослідження правової аргументації та їхній прояв в аргументувальній діяльності Європейського суду з прав людини. За результатами аналізу методологічного підґрунтя для виокремлення підходів до розуміння й дослідження правової аргументації встановлено підставність виокремлення логічного, риторичного та діалектичного (діалогічного) підходів. Виявлено, що у правозастосовній діяльності ЄСПЛ використовує всі зазначені підходи через засоби аргументування – аргументи, які він вибудовує.

Ключові слова: правова аргументація, правове аргументування, аргументувальна конструкція, риторичний підхід, діалектичний підхід, логічний підхід.

Дудаш Т. И. Особенности аргументирования решений Европейского суда по правам человека (к характеристике методологических подходов)

Аннотация. В статье охарактеризованы основные методологические подходы к пониманию и исследованию правовой аргументации, а также их проявление в аргументационной деятельности Европейского суда по правам человека. В результате анализа методологической основы подходов к пониманию и исследованию правовой аргументации продемонстрирована основательность вычленения логического, риторического и диалектического (диалогического) подходов. В правоприменительной деятельности ЕСПЛ нашли проявление все упомянутые подходы посредством используемых им средств аргументирования – аргументов, которые он конструирует.

Ключевые слова: правовая аргументация, правовое аргументирование, аргументационная конструкция, риторический подход, диалектический подход, логический подход.

Dudash T. Peculiarities of Argumentation in Judgments of the European Court of Human Rights (the Overview of Methodological Approaches)

Annotation. The article covers main methodological approaches to legal argumentation as well as their performance in argumentation of the European Court of Human Rights. With regard

to methodology elaborated by theory of argumentation three approached to legal argumentation research are elucidated, namely logical approach, rhetorical approach and dialectical (or dialogical) approach. These approaches are based on three different concepts of rationality as well as on three different theoretical models of argumentation. The criteria of soundness of argumentation in these approaches are different: validity of argumentation in logical approach, persuasive force of argumentation in rhetorical approach and acceptability of argumentation for the parties in dialectical (dialogical) argumentation.

Legal argumentation of the European Court of Human Rights (the ECHR) is a part of law application and law interpretation of the ECHR. The ECHR argumentation activity is influenced with the above mentioned approaches to legal argumentation on different stages of its law application. It is embodied in the argument schemes used by the ECHR which are the following: argument from the established rule, argument from precedent, argument from position to know, argument of verbal classification, argument from analogy and others.

Key words: legal argumentation, argumentation scheme, rhetorical approach, logical approach, dialogical approach.